Міністерство освіти і науки України

ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНИХ НАУК У XXI СТОЛІТТІ»

26-27 лютого 2016 р.

Херсон
Видавничий дім «Гельветика»
2016

ББК 6я43
УДК 30«20»(063)
П 76

Редакційна колегія:

Федяєва В.Л. – д.п.н., професор, проректор з наукової роботи;
Шапошникова І.В. – д.с.н., доцент, професор кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології, декан факультету психології, історії та соціології;
Цибуленко Л.О. – к.і.н., доцент, завідувач кафедри історії України та методики викладання;
Дмитренко Т.О. – д.п.н., професор кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології;
Костючков С.К. – к.політ.н., доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології;
Волошин О.В. – к.с.н., доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології;
Капарулін Ю.В. – к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії та історіографії.

П 76 **Пріоритетні напрямки розвитку суспільних наук у XXI столітті**: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 26-27 лютого 2016 р. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – 196 с.

ISBN 978-966-916-072-0

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на міжнародну науково-практичну конференцію «Пріоритетні напрямки розвитку суспільних наук у XXI столітті», яка відбулася на базі факультету психології, історії та соціології Херсонського державного університету 26-27 лютого 2016 р.

ББК 6я43
УДК 30«20»(063)

ISBN 978-966-916-072-0

© Факультет психології, історії та соціології Херсонського державного університету, 2016
© Оформлення Видавничий дім «Гельветика», 2016

Костенко А. В. Залучення учнівської молоді до музейної археології: мета, реалізація, здобутки (херсонський досвід) // Пріоритетні напрямки розвитку суспільних наук у XXI столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 26-27 лютого 2016 р. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 26-31.

Костенко А. В.,
к. і. н., науковий співробітник сектору археології
Херсонського обласного краєзнавчого музею
м. Херсон, Україна

ЗАЛУЧЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ДО МУЗЕЙНОЇ АРХЕОЛОГІЇ: МЕТА, РЕАЛІЗАЦІЯ, ЗДОБУТКИ (ХЕРСОНСЬКИЙ ДОСВІД)

Засновник херсонського Археологічного музею **Віктор Іванович Гошкевич (1860-1928 рр.)** неодноразово повторював, що «*патріотом може бути лише та людина, яка знає історію свого народу і плекає його кращі традиції*» [4, с. 59]. Тому, пояснюючи відвідувачам котрийсь з музейних експонатів, він, за спогадами сучасників, завжди пов’язував його з побутом та звичаями українського народу. Своїми оповіданнями з археології та історії України В. І. Гошкевич захоплював насамперед молодь, внаслідок чого з учнів середніх шкіл та училищ міста було створено кілька археологічних гуртків, які студіювали не лише музейні експонати, але й робили археологічні розвідки («*екскурсії*», як їх називали тоді).

Відповідно до своєї мети В. І. Гошкевич з часом напрацював низку форм просвітницької праці з херсонськими учнями. Це були: польова археологічна робота, публічні лекції й вільні розповіді в музейних експозиційних залах, спільне з учнями облаштування музейного експозиційно-виставкового простору, заміські та міські екскурсії. Звичайно ж, успіх просвітницької та організаційної роботи В. І. Гошкевича серед херсонської учнівської молоді був би неможливим без його особистої харизми. Один з його учнів, **Володимир Іванович Кедровський (1890-1970 рр.)**, кілька десятиліть по тому згадував: «*У своєму поводженні, в розмовах Віктор Іванович завжди був спокійним, зрівноваженим і переконливо щирим. Його маєстатична постать приваблювала до себе кожного, хто мав нагоду працювати під його керівництвом. Перше враження чим далі, тим більше поглиблювалося й переходило в глибоке прив'язання, яке залишалося на все життя*» [4, с. 58].

Віктор Іванович розповідав надзвичайно цікаво, і хотілося слухати його без кінця. Представляючи минувшину української землі, він умів защепити слухачам глибоку любов до неї, робив з них патріотів свого рідного краю. Ось чому надавав він такого великого значення своєму музеєві» [4, с. 60].

Учнівські гуртки формувалися поступово. Археологічний музей В. І. Гошкевич заснував у 1890 р. У 1896 р., на його прохання (В. І. Гошкевич був тоді також помітною постаттю в губернській адміністрації – секретарем Херсонського губернського статистичного комітету) херсонський губернатор **Михайло Михайлович Весьолкін (1842-1897 рр.)** офіційно звернувся до всіх землевласників, священиків, вчителів та інших освічених людей краю з проханням повідомляти про місцевості, що мають інтерес для археологічної науки, та надсилати до зростаючого херсонського музею свої випадкові знахідки старожитностей. На цей заклик справді відгукнулися в усіх куточках губернії, тож В. І. Гошкевичу вдалося сформувати цілу мережу добровільних помічників («*співробітників музею*»), кількість яких незабаром сягнула ста осіб [5, с. 170].

Серед тих, хто одразу запропонував В. І. Гошкевичу свою допомогу, були і вчителі народних шкіл, училищ та інших навчальних закладів. Згадуючи про них у книзі «*Скарби та старожитності Херсонської губернії*» [2], В. І. Гошкевич розповідає про співпрацю вчителів з музеєм. Вони надавали йому важливі відомості про стан курганів, повідомляли про скарбошукачів та їхні знахідки, разом з В. І. Гошкевичем досліджували давні пам’ятки. Шанобливе ставлення до старожитностей вчителі прищеплювали і своїм учням.

З часом в Херсоні і його окрузі склався міцний гурток вчителів та учнів – відданих помічників музею. Польовим археологічним роботам за участі цих гуртківців В. І. Гошкевич надавав особливе значення. Про результати цих досліджень він регулярно сповіщав на сторінках свого щорічника «*Літопис Музею*». Так, у випуску № 4 цього видання описано «*учнівські розкопки*», проведені в 1912 р. херсонськими учнями на чолі з інспектором Херсонського комерційного училища **І. В. Новицьким**, що побажали на практиці опанувати «*техніку правильних розкопок*». Під науковим керівництвом В. І. Гошкевича вони розкопали давнє курганне поховання неподалік від Херсона і знайшли рештки скелету людини та уламок античної посудини [3].

Надалі археологічні роботи за участі учнів В. І. Гошкевичем продовжувалися. В 1913 р. учні земської школи села Раденське на чолі з учителем **Леонідом Євгеновичем Торським** знайшли під час археологічної розвідки кременеві знаряддя праці кам’яної доби, бронзовий ніж, бронзові вістря стріл та інші предмети. В 1914 р. продовжувалися роботи раденських учнів та розпочали свої археологічні розвідки учні села Кардашинка та села Василівка (зараз Голопристанський район Херсонської області) на чолі зі вчителями **Никифором**

Никифоровичем Фуголем та **Пелагеєю Василівною Бондаренко**. Всі знайдені під час таких археологічних вправ речі надійшли до музею [1, с. 2].

Особливо цікавими й результативними були учнівські археологічні розвідки на лівому березі Дніпра, в олешківських пісках, здавна званих «*кучугурами*». В. І. Кедровський згадував, як «*під час одної з виправ під проводом Віктора Івановича в тих кучугурах недалеко Олешок ми знайшли цілу майстерню людини бронзового віку. В камені-формі була ще бронза, з якої виливали наконечники стріл. Віктор Іванович, посадивши навколо себе "археологів", яскраво й ядерно розповів про те, як отут кілька тисяч років тому працювала людина в своїй майстерні. Налетіла ватага степових розбійників, і вона мусіла втікати, або – впала в нерівній боротьбі. "Тому, – сказав Віктор Іванович, – оцей наконечник списа і лишився незакінченим". Перед нашими очима оживали піски й поставала картина віковічної боротьби людини з людиною*» [4, с. 62].

«*Іншим разом,* – продовжує В. І. Кедровський свої спогади, – *один з учнів реальної школи знайшов у піску величезне бронзове кільце. Отож потягнув той учень те кільце, але воно не піддавалось. Так немов прикипіло до піску. Прибігли його товариші, але й вони гуртом не могли витягнути кільця. Почали руками розгрібати пісок. Коли Віктор Іванович побачив, він заплакав з радости. Виявилося, що це було вінце величезного мосяжного казана, мистецької роботи з орнаментами із побуту скитів* [скіфів]. *Як пояснив Віктор Іванович, це був жертвенний казан, в якому скити варили для своїх богів цілого бика*» [4, с. 62].

Археологічним розвідкам учнів передувало знайомство з музеєм. «*Взявши камінець,* – розповідає В. І. Кедровський, згадуючи про захоплюючі розповіді в музейних залах, – *Віктор Іванович пояснював, як замандрував цей камінець на північ Херсонщини, коли доходили туди льодовики, що покривали всю Північну і майже всю Східню Европу. Мушля в його руках ніби сама розповідала про часи, коли оця частина української землі була залита морем. Кусник скам'янілого дерева ілюстрував добу, в якій майже всі простори України вкривали величезні тропічні рослини. Показуючи величезний зуб мамута* [мамонта], *Гошкевич малював картину життя тих часів, коли в наших степах водилися ці потвори. Показував нам кам'яну зброю первісної людини та інше кам'яне приладдя*» [4, с. 59].

В музеї В. І. Гошкевич читав, щоправда не систематично, і лекції з історії України. Протягом 1912-1914 рр. Херсонське губернське земство організовувало загальноосвітні курси, на які прибувало до 750 учителів з усієї губернії. В. І. Гошкевич вечорами, без дозволу адміністрації курсів, викладав цим вчителям курс української історії.

Як уже зазначалося, В. І. Гошкевич залучав учнів і до археологічного музейництва – облаштування музейних залів. Коли музей отримав у своє розпорядження замість трьох залів у приміщенні Херсонської громадської бібліотеки окремий двоповерховий будинок на

вулиці Говарда (зараз Ушакова, 16), В. І. Гошкевич за допомоги учнів середніх шкіл впорядковував музейні предмети та розміщував їх у новому експозиційному просторі.

Цікавими для гуртківців були й заміські та міські екскурсії разом з В. І. Гошкевичем. Неодноразово він організовував такі екскурсії на руїни Ольвії, де розповідав про давньогрецьку колонізацію північних берегів Чорного моря і пояснював методи археологічних розкопок. Окрім суто археологічних, організовував В. І. Гошкевич також історичні екскурсії містом, зокрема на території Херсонської фортеці. В фортечному соборі святої великомучениці Катерини він «*з іронічною усмішкою*» звертав увагу учнів на ікони роботи видатного українського художника Боровиковського. То були «*Великомученица Екатерина*» з обличчям імператриці **Катерини II** та «*Григорий Армянский*» з обличчям її фаворита князя **Григорія Олександровича Потьомкіна-«Таврійського»**. На образі «*Пир в Кане Галилейской*» легко було впізнати, окрім Катерини II та Г. О. Потьомкіна, ще й інших «*інтимних друзів*» імператриці. «*Це*, – пояснював учням В. І. Гошкевич, руйнуючи стереотипи російської імперської пропаганди, – *доказ безбожности Катерини та її улюбленців*» [4, с. 64].

Однак невдовзі перемога радянської влади з її індоктринацією просвіти, хвороба й смерть В. І. Гошкевича, спричинений загрозою арешту від'їзд з Херсона його спадкоємиці на посаді директора музею **Ірини Василівни Фабриціус (1882-1966 рр.)** розірвали спадковість музейних традицій. Учнівські гуртки до кінця 1920-х рр. припинили своє існування.

Традиції музейних гуртків, бодай почасти, вдалося відновити вже в повоєнний період. У 1948 р. науковий співробітник музею **Софія Станіславівна Березанська** відновила й очолила учнівський музейний археологічний гурток. Після її переходу на роботу в Київ, до Інституту археології АН УРСР, цю працю продовжили **Ізраїль Давидович Ратнер (1919-1993 рр.)** та **Людмила Іванівна Костюк (1914-1993 рр.)**, що протягом кількох десятиліть очолювали музейну роботу в сфері археології та давньої історії. Так, у 1950 р., досліджуючи античне поселення в урочищі Глибока Пристань поблизу села Софіївка Білозерського району Херсонської області, вони спиралися саме на допомогу гуртківців [1, с. 3].

У 1980-ті рр. археологічними гуртками Херсонського обласного краєзнавчого музею керували відомі науковці-археологи **Микола Петрович Оленковський** та **Марина Йосипівна Абікулова**. Базою для їхньої праці була Херсонська обласна станція юних туристів та археологічний гурток Херсонської загальноосвітньої школи № 1. До складу гуртків належало по 10-15 учнів різних шкіл міста, які активно цікавилися давньою історією краю. З осені до весни гуртківці щорічно вивчали теорію археологічної науки та готували реферати й доповіді на цікаві для них теми. Ці доповіді вони виголошували та обговорювали на засіданнях археологічних гуртків. Влітку гуртківці брали участь в розкопках

археологічних пам'яток, що їх організовував Херсонський обласний краєзнавчий музей: їхніми руками досліджено скіфське поселення поблизу села Первомаївка Верхньорогачицького району Херсонської області, античне містечко римського часу «Золотий Мис» поблизу села Широка Балка Білозерського району Херсонської області тощо [1, с. 3].

Останніми роками у справі популяризації археології та давньої історії херсонські музейники співпрацюють з Херсонською бібліотекою-філією № 13 для дітей та юнацтва імені Бориса Грінченка, яка є базою для діяльності учнівського краєзнавчого клубу «*Боріон*». Так, протягом 2014-2015 рр. науковий співробітник Херсонського обласного краєзнавчого музею **Антон Віталійович Костенко** для учасників клубу проводив тематичні лекції з тематики кам'яної доби, історії давніх народів готів та гунів тощо. Для учнів у такому спілкуванні завжди найцікавішими є речі обговорюваного періоду з археологічних фондів музею. Це й не дивно, адже лише розглядаючи кількатисячолітній виріб не через скло вітрини чи на ілюстрації в книзі, а тримаючи його у власних руках, учень може по-справжньому зацікавитися минулим свого краю і своєї нації.

Отже, вже більш ніж сто років херсонські учнівські археологічні та краєзнавчі гуртки мають центром свого тяжіння заснований В. І. Гошкевичем музей. З їхньою допомогою музей поповнював свої колекції та розбудовувався. Але і учні отримували від такої співпраці надзвичайно багато: вони не лише сприяли розвиткові археологічної науки, але й отримали вичерпні знання з історії рідного краю. З кола учнів В. І. Гошкевича вийшли видатний державний діяч В. І. Кедровський, археолог І. В. Фабриціус. Його праця і праця наступних поколінь музейників-археологів допомогла виховати й сотні інших, невідомих широкому загалу українців, які зросли свідомими своєї історії громадянами.

Список літератури:

1. Абикулова М. И. Работа В. И. Гошкевича с детьми Херсона. Детские археологические кружки Херсонского музея. Научная справка / Марина Абикулова. – Херсон, 2009. – 4 с. – Науковий архів Археологічних фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею.

2. Гошкевич В. И. Клады и древности Херсонской губернии / Виктор Гошкевич. – Херсон: Типография «Юга», 1903. – 224 с.

3. Гошкевич В. И. Ученические раскопки / Виктор Гошкевич // Летопись Музея. – 1914. – Вып. 4. – С. 22-24.

4. Кедровський В. І. Обриси минулого. Деякі останні діячі-українофіли напередодні революції 1917 року / Володимир Кедровський. – Нью-Йорк: Свобода, 1966. – 134 с.

5. Костенко А. В. Археологічні фонди херсонських музеїв до завершення ІІ Світової війни: історіографічний нарис / Антон Костенко // П’яті Зарембівські читання. Матеріали П’ятих Всеукраїнських Зарембівських наукових читань «Українське пам’яткознавство: сучасні проблеми та тенденції», присвячених 100-річчю від дня народження академіка П. Т. Тронька (м. Київ, 15 квітня 2015 р.). – К.: Центр пам’яткознавства НАНУ і УТОПІК, 2015. – С. 169-176.